

# Sławomir Sobczyk

---

## Biblioteka Regia Laurentina w El Escorial : echo dawnej świetności hiszpańskiego dworu królewskiego

---

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy nr 3, 180-194

---

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

## **BIBLIOTEKA REGIA LAURENTINA W EL ESCORIAL – ECHO DAWNEJ ŚWIETNOŚCI HISZPAŃSKIEGO DWORU KRÓLEWSKIEGO**

### **Wprowadzenie**

Wielu historyków zajmujących się historią Hiszpanii próbuje wyjaśnić znaczenie monumentalnego kompleksu pałacowo-klasztornego Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial. Jak określił Augustus Here, dziewiętnastowieczny pisarz: „Eskurial jest tak niezwykle interesujący, że konieczne trzeba go zobaczyć i jednocześnie tak okropnie ponury i męczący, że wytrwanie do końca w jego zwiedzaniu, wymaga ogromnej cierpliwości”. Uważał też, że Eskurial jest „odzwierciedlonym w kamieniu umysłem jego założyciela”, czyli Filipa II, hiszpańskiego króla „pogrążonego w kontrreformacyjnej żarliwości”, który chciał tam pędzić żywot mnicha i stamtąd rządzić światem „za pomocą skrawka papieru” (Radecka, 2003). Kompleks tworzą: pałac, klasztor, mauzoleum i jedna z najwspanialszych renesansowych bibliotek w Hiszpanii.

Niniejsza praca przedstawia genezę powstania, historię i dzisiejszy księgozbiór biblioteki w Eskurialu, omówiony na podstawie przeglądu piśmiennictwa, własnych obserwacji oraz wywiadu z pracownikami biblioteki.

Dokumentacja fotograficzna wykorzystana w pracy została wykonana przez autora.

### **Historia Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial**

W czasach średniowiecza hiszpański dwór królewski nie miał jednej, stałej siedziby. Władcy zajmowali kolejno różne pałace (doliczono się ich w sumie aż 65), początkowo przenosząc siedzibę zależnie od miejsca prowadzonych wojen, a następnie podróżując po podbitym terytorium. Obyczaj ten przetrwał aż do czasów hiszpańskich Burbonów, kiedy to dwór królew-

ski przenosił się z pałacu do pałacu w zależności od pory roku. Na wiosnę król stacjonował w Aranjuez, latem w Granja, jesienią przenosił się do El Escorial, a na zimę – do Pałacu Królewskiego w Madrycie.

Tradycja klasztornej rezydencji w Hiszpanii sięga czasów średniowiecznych. Od VIII w. na terenie Półwyspu Iberyjskiego klasztory chrześcijańskie stanowiły symboliczne i militarne zabezpieczenie podbitych terenów. Wiele z nich było jednocześnie twierdzami obronnymi, a więc idealnym miejscem na rezydencje królewskie. Jednym z najważniejszych zakonów, z którym wiązano rezydencje królewskie w średniowiecznej Hiszpanii, są hieronimici. Również klasztor w Eskuriale został, bezpośrednio po wybudowaniu, przekazany pod ich opiekę (Kubiak, 2008, s. 59).

Zakon hieronimitów (Orden de San Jeronimo) został założony ok. 1350 r. w Lupiana koło Toledo, przez mnicha Pedro Fernandez Peche. Wspólnota ta została zatwierdzona jako zakon bullą papieża Grzegorza XI *Salvatori humanis generi* z 15 października 1373 r. (Denzler, Andresen, 2005, s. 138). Hieronimici wywodzili się z hiszpańskich i włoskich eremitów franciszkańskich (tzw. tercjarzy). Początkowo stanowili zgromadzenie pustelnicze oparte na regule eremickiej, zachowywali regułę św. Augustyna i statuty pochodzące z pism patrona zakonu, św. Hieronima. Z czasem pierwotny eremityzm został wyparty przez cenobityzm, czyli formułę życia zakonnego we wspólnocie (Denzler, Andresen, 2005, s. 138). Wspólnoty klasztorne składające się z kapłanów, chórzystów i konwersów, oddawały się modlitwie i kontemplacji, ale zajmowały się też duszpasterstwem i pracą fizyczną. Hieronimici byli także kierowani do pracy misyjnej w Ameryce Łacińskiej, gdzie powierzano im m. in. ważne funkcje polityczne. Byli zakonem niezwykle popularnym na Półwyspie Iberyjskim: w XIV i XV w. hieronimici założyli ok. 20 klasztorów w Hiszpanii i Portugalii. Do najważniejszych, oprócz Eskuriale, należały Guadalupe, Yusta w Estramadurze, Buen Retiro w Madrycie, Guisando koło Avili, Villaescusa koło Madrytu, Castanar koło Toledo czy Belem koło Lizbony (Santos, 1984). Popularność zakonu wzrosła szczególnie w XVI w., cieszył się on szczególną opieką królewską, licznymi donacjami, był najczęściej odwiedzany przez dwór. W okresie wojen napoleońskich (1808–1813) większość klasztorów hieronimickich została skasowana, a w roku 1835 do opuszczenia 48 wspólnot zmuszono ok. 1000 zakonników (Walkusz, red., 1993, s. 860). Odrodzenie zakonu odbywało się bardzo powoli, od drugiej połowy XIX w. w Eskuriale i Guadalupe, zakłócał go niechęć ze strony władz republiki i rewolucję 1936 r. Ostatecznie w del Parral ocalało zaledwie pięciu hieronimitów, którzy zajęli się odnawianiem zniszczonego zespołu klasztornego. W roku 1986 hieronimici dysponowali w Hiszpanii dwoma klasztorami, skupiającymi zaledwie 28 zakonników (Walkusz, red., 1993, s. 860).

Eskurial stanowi swoistą kulminację tradycji rezydencji klasztornych, ale pod względem ideologicznym i architektonicznym charakteryzuje się wieloma odrębnościami. Zarówno skala założenia, jak i opracowany spe-

cyjny styl architektoniczny (określany jako *estilo desortamento*) odzwierciedlały nowe wymogi ceremonialne i służyły wyeksponowaniu władzy królewskiej (Krüger, 2009, s. 381–382). Zdaniem Chueca Goitia: „po Akwizgranie Escorial jest najbardziej wymownym symbolem manifestacji boskiego monarchy”.

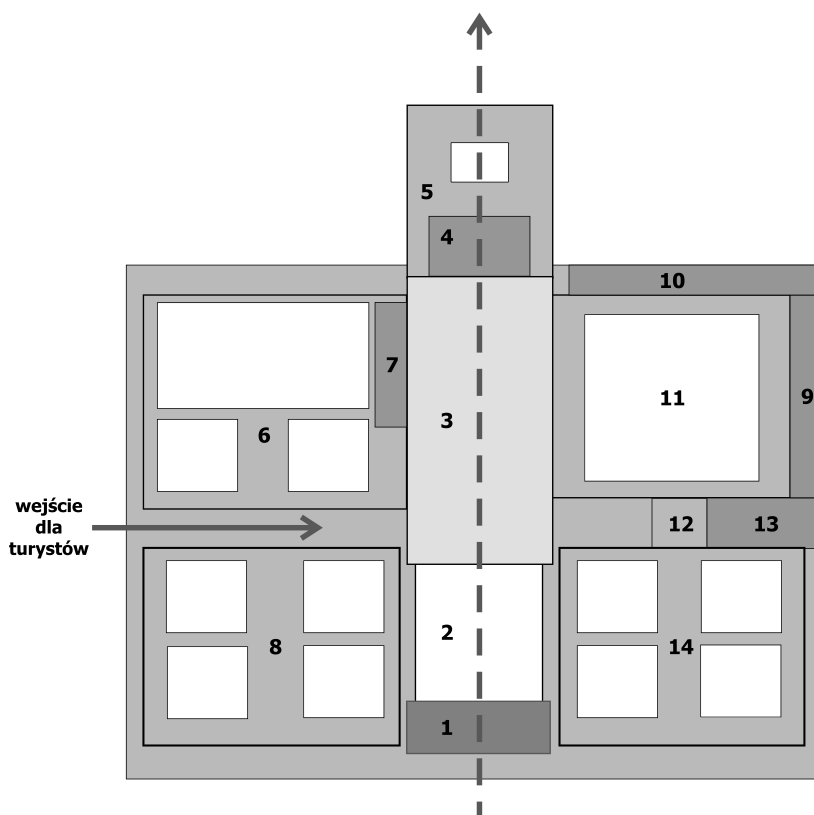
Kompleks pałacowo-klasztorny Real Monasterio de San Lorenzo powstał na cześć św. Wawrzyńca, w celu upamiętnienia zwycięstwa nad Francuzami w bitwie pod Saint Quentin 10 sierpnia 1557 r. (czyli w dzień święta liturgicznego św. Wawrzyńca) (Bernhard, 2000, s. 172). Usytuowany został u podnóża łańcucha górskiego Sierra de Guadarrama, w miasteczku El Escorial, ok. 45 km od Madrytu. Lokalizację wybrał król Filip II, który też osobiście nadzorował postęp prac budowlanych. Projektantami byli najznamienitsi architekci, kolejno: Juan Bautista de Toledo, Giambattista Castello i Juan de Herrera, a budowa trwała 21 lat, od 1563 do 1584 r. (Bernhard, 2000, s. 172). Po ukończeniu Eskurial pozostawał przez wiele lat największą budowlą na świecie. Kompleks pałacowo-klasztorny Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial od początku swego istnienia pełnił funkcję ośrodka wspierającego reformę kościoła katolickiego i nekropolii hiszpańskich monarchów.

Pochowano tam niemal wszystkich hiszpańskich królów i królowe z dynastii Habsburgów i Burbonów, którym przyszło panować po wybudowaniu Escorialu. W królewskim panteonie spoczywa również Maria Mercedes Burbon, matka Juana Carlosa I, pierwszego króla Hiszpanii po restytucji Burbonów na tron po wojnie (2 czerwca 2014 r. zapowiedział abdykację na rzecz swojego syna, księcia Filipa) (Il. 1-3) (Sancho, García-Frias Checa, 2013, s. 28–32).



**II. 1.** Widok na Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk

Monumentalny kompleks z surowego granitu został wybudowany na planie prostokąta o bokach 207 i 161 m, a jego rzut nieprzypadkowo przypomina kratę (ruszt), na którym wg tradycji ludowej poniósł męczeńską śmierć św. Wawrzyniec. W rogach prostokąta znajdują się cztery wieże, każda o wysokości 55 m (Ring, 1995, s. 227–230). Dwie okazałe dzwonnice mają wysokość 72 m, natomiast kopuła bazyliki – 92 m.



**II. 2.** Plan kompleksu pałacowo-klasztornego El Escorial. Źródło: opracowanie własne. Legenda: 1. Biblioteka, 2. Dwór królewski 3. Bazylika 4. Panteon królów 5. Pałac Filipa II 6. Pałac Burbonów 7. Galeria bitew 8. Szkoła 9. Pomieszczenia kaplicy 10. Panteon infantów (książąt i księżniczek) 11. Dwór królowej 12. Główna klatka schodowa 13. Stary kościół 14. Klasztor. Linia przerywaną zaznaczono główną oś kompleksu, przebiegającą w kierunku na wschód

Zasadniczą oś budowli stanowi linia dzieląca główną fasadę na połowę, biegnąca na wschód, kolejno przez: bibliotekę, dwór królewski, bazylikę i pałac Filipa II. Kompleks pałacowo-klasztorny zawiera dodatkowo: klasztor, seminarium, szkołę i panteon królów, znajdujący się pod głównym ołtarzem



**Il. 3.** Jeden z korytarzy w Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk



**Il. 4.** Jedno z malowideł sufitowych w Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk

bazyliki (Bernhard, 2000, s. 172). Cały kompleks pokrywa ok. 24 km korytarzy (Il. 3) (Akiyoma, ed., 1996, s. 498).

Dekorację Eskurialu powierzono najznamienitszym włoskim malarzom. W kaplicy i zakrystii znajdują się dzieła Tycjana, Tintoretto, Boscha, El Greco, Veronese, Alonso Cano, Rogiera van der Weydena, Jusepe de Ribera, Claudio Coiello czy Velasqueza. W całym kompleksie na ścianach i sufitach naliczyć można ok. 1600 obrazów i ponad 500 fresków (Il. 4) (Ring, 1995, s. 229).

Kompleks Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial wpisano na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

### **Geneza powstania Regia Laurentina**

Biblioteka (zbudowana w 1592 r.) znajduje się nad głównym wejściem do klasztoru. Łączy ona konwent i seminarium wzdłuż głównej osi budynku, symbolizując w ten sposób zjednoczenie dwóch tak odmiennych światów: duchowego (modlitwa) i fizycznego (nauka). Z kolei umiejscowienie biblioteki i bazyliki w przeciwnych nawach kompleksu (zachodniej i wschodniej), dokładnie naprzeciw siebie, ma przeciwstawiać ludzki rozum boskiej mądrości (Komen, 2010). Projekt Eskurialu dokładnie odpowiada zamy-

słom Filipa II, który chciał w ten sposób podkreślić potęgę rozumu (Rincón Álvarez, 2010). Król zawsze ogromną uwagę poświęcał nauce, a szczególnie królowej nauk, matematyce. Jego ambicją było stworzenie biblioteki mogącej rywalizować z Biblioteką Watykańską pod względem liczebności i jakości księgozbioru.

### **Architektura biblioteki i organizacja przestrzeni bibliotecznej**

Biblioteka ma wymiary 55 x 10 m (Stam, 2001, s. 672). Dzięki wielu oknom, jej wnętrze jest znakomicie oświetlone. Podłoga została wykonana z szarego marmuru. Wystrój biblioteki podkreśla jej rolę w całym kompleksie i przedstawia historię nauki. Na ścianach znajdują się doryckie regały z egzotycznego drewna, wykonane przez Jose Flecha, Juana Senena i Martina de Gamboa według projektów Juana de Herrery (Hopkins, Little, Owen, 2009, s. 129). Półokrągłe sklepienie sali pokryto freskami ilustrującymi różne dziedziny wiedzy. Pellegrino Tibaldi (jeden z uczniów Buonarrotiego), który przybył do Hiszpanii na osobiste zaproszenie króla Filipa II, rozpoczął prace malarskie w 1586 r. od dekoracji klasztoru głównego, natomiast w roku 1593 ukończył pracę nad freskami w bibliotece klasztornej (Stratton-Pruitt, 2007, s. 398). Tibaldi przeniósł do Hiszpanii zamaszysty styl włoski, tak charakterystyczny dla Michała Anioła czy Rafaela. Alegoryczne freski Tibaldiego ukazują siedem monumentalnych matron, symbolizujących siedem sztuk wyzwolonych, czyli nauki zebrane w średniowiecznym *dictum*, jako *trivium*: gramatyka, retoryka i dialektyka oraz *quadrivium*: muzyka, geometria, astrologia i arytmetyka (Akiyoma, ed., 1996, s. 502–503). Na plafonach można rozpoznać kluczowe postacie nauki starożytnej: Pitagorasa, Archimedesę, Euclidesę, Sacrobosco, Monterregio, Boethiusę i Ptolomeusza. Na fryzie (przypisywanym Carducciemu) umieszczono sceny historyczne, związane z przełomowymi momentami w rozwoju nauki. W bibliotece znajdują się też obrazy olejne. W łukach umieszczono cztery portrety naturalnej wielkości, przedstawiające Karola V (kopia obrazu Tycjana z Muzeum Prado, wykonana przez Pantoję de la Cruz), Filipa II (Pantoja de la Cruz), Filipa III (tego samego malarza) i Filipa IV (autorstwa Velazqueza). Obok pierwszego okna, po lewej stronie umieszczono z kolei portret słynnego mnicha-historyka Jose de Siguenza z 1602 r., pędzla Carducciego (Il. 5) (Akiyoma, ed., 1996, s. 502–503).

Salę biblioteczną podzielono tematycznie na dwie odrębne części. Pierwszą, główną część poświęcono teologii i szeroko pojętym studiom religijnym, prawu, medycynie, filozofii i historii. Dominują tu wysokie regały, które kryją kodeksy, stare druki i pierwsze książki drukowane. Druga część jest dedykowana czasom współczesnym, a w organizacji jej przestrzeni wykorzystano oprócz regałów, także masywne, sekretarskie stoły, umożliwiające wyeksponowanie zbiorów nieksiążkowych. Na pięciu stołach z brązowego marmuru,



II. 5. Biblioteka w Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk

ustawionych wzdłuż sali, zebrano bogatą kolekcję globusów, map i astrolabów. W zbiorach biblioteki znajdują się bowiem tak cenne okazy, jak model wszechświata wykonany w 1582 r. przez Antonio Santuuccio zgodnie z systemem ptolemejskim, ziemskie i „niebiańskie” globusy Jeana Bleau, datowane na ok. 1660 r., czy wreszcie kamień magnetyczny, odnaleziony w trakcie kopania fundamentów pod klasztor (Stam, 2001, s. 672).

### **Dzieje księgozbioru**

Założkiem księgozbioru były prywatne zbiory Filipa II (42 woluminy), oddane pod nadzór Zakonu Hieronimitów. Zawierały one dzieła prawie wszystkich pisarzy klasycznych, m.in. prace Euclidesa i Fineusa (Stam, 2001, s. 673). W kolejnych latach księgozbiór został znacząco rozbudowany, dzięki hojnym darom i zakupom kolekcji zagranicznych. W 1566 r. księgozbiór biblioteki wzbogacił się dzięki darowiznom austriackiej linii Hohenzollernów. Dar Marii Węgierskiej zawierał kodeks św. Augustyna z jego autografem, Ewangelię z X w. i starszy o dwa stulecia biblijny *Codex Aureus*. Swoje księgozbiory przekazali bibliotece m.in. biskup Honoratio Juan de Osma, arcybiskup Martin de Ayala z Walencji (17 kodeksów i 60 inkunabułów), kardynał Francisco de Mendoza y Bobadilla z Burgos (książki greckie), biskup Plasencji, Pedro Ponce de Leon oraz książę Ferdynand Aragoński. Filip II dbał też o uzupełnienie zbiorów o instrumenty naukowe, takie jak globusy, mapy czy astrolabia (II. 6) (Stam, 2001, s. 673).

Od momentu otwarcia, biblioteką administrowali sekretarz Filipa II, Antonio Gracian i królewski kaznodzieja, Francisco de Villalba. To właśnie





**II. 6.** Biblioteka (stary globus) w Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk



**II. 7.** Biblioteka (szafy ze starymi drukami) w Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk

ten ostatni jest autorem ekspansywnego planu wzbogacania księgozbioru, który wprowadził w życie dzięki pomocy królewskiego agenta, Antonio de Moralesa (Stam, 2001, s. 673). Przez wiele lat biblioteka Eskurialu cieszyła się uprzywilejowanym statusem i dzięki temu bezpłatnie otrzymywała wszystkie książki wydawane na terenie hiszpańskiego dominium. Villalba i Morales zrealizowali ponadto wiele ważnych zakupów oraz przejęli – po śmierci znanych kolekcjonerów – liczne, cenne pozycje (w ten sposób księgozbiór został wzbogacony o 169 kodeksów łacińskich i greckich). Magnaci, których majątki konfiskowano z przyczyn politycznych, również (choć nieumyślnie) przyczyniali się do wzbogacenia królewskiej biblioteki (taki los spotkał np. w r. 1607 kolekcję Alonso Ramireza de Prado) (Stam, 2001, s. 673). Istotnym elementem ilościowego rozwoju księgozbioru Eskurialu były planowe zakupy, m.in. za sumę 5 tysięcy realów zakupiono 315 woluminów, wśród których znalazło się 50 greckich oraz 61 arabskich i hebrajskich kodeksów. Emisariusze dworscy w Rzymie, Francji czy Wenecji otrzymali szczegółowe instrukcje, nakazujące im poszukiwanie greckich inkunabułów. Niektóre rzadkie książki pozyskiwano także poprzez kanały dyplomatyczne. Znakomitą zdobyczą była biblioteka Diego Hurtado de Mendozy, humanisty, poety, historyka i dyplomaty, wieloletniego ambasadora hiszpańskiego we Włoszech. Jego księgozbiór zawierał 1690 tytułów,

w tym 300 bezcennych starych druków łacińskich, greckich i hebrajskich. Kolejną wartą wzmianki kolekcję prywatną, którą następnie włączono do księgozbioru biblioteki królewskiej, posiadał arcybiskup Tarragony, Antoni Augustin. Interesował się przede wszystkim prawem, a jego księgozbiór zawierał 16 watykańskich kodeksów i 975 starych druków (Il. 7) (Stam, 2001, s. 673).

Po śmierci Filipa, jego następcą Filip III utrzymał królewski patronat nad biblioteką. Za jego panowania zakupiono m.in. dzieła ze znanej kolekcji literatury arabskiej, pochodzące z biblioteki Mulay Zidan w Maroku. Kolejny z królów, Filip IV, przeznaczył ogromny budżet na zakup książek. Dużą kolekcją, która wzbogaciła bibliotekę królewską, było 1000 woluminów ze zbiorów wielkiego księcia de Olivares (Rincó Álvarez, 2010, s. 3–39). Niestety, ogromna część zasobów biblioteki Eskurialu została bezpowrotnie utracona: ok. 4 tys. kodeksów spłonęło w 1671 r., w trwającym trzy dni pożarze.

Niewiele wiadomo na temat dziejów biblioteki od XVII w. Wydaje się jednak oczywiste, że do ostatecznego upadku i rozparcelowania cennej kolekcji przyczyniła się przede wszystkim utrata królewskiego patronatu. Biblioteka nie odgrywała już istotnej roli, co było niewątpliwie związane ze spadkiem znaczenia w Hiszpanii królewskiego klasztoru San Lorenzo. Kolejni królowie poświęcali znacznie większą uwagę nowym budowlom w Madrycie, a opiekę nad klasztorem i jego biblioteką powierzyli hieronimitom.

Podczas okupacji francuskiej na początku XIX w. Józef Bonaparte polecił przeniesienie pozostałości księgozbioru do Biblioteki Królewskiej w Madrycie i zachowanie kompleksu pałacowo-klasztornego w Eskurialu jako muzeum. Kurator pałacu, Juan Escoiquiz, sprzeciwił się przeniesieniu księgozbioru i po wtargnięciu armii napoleońskiej hieronimicy powrócili do klasztoru (Stam, 2001, s. 672–674). Mnisi administrowali biblioteką aż do kasaty klasztoru w 1837 r. Do najznamienitszych bibliotekarzy należeli brat Juan de San Jeronimo i bibliotekarz-historyk, brat Jose de Siguenza (Stam, 2001, s. 672–674). W roku 1885 Eskurial przejęli augustianie-eremicy, którzy rozpoczęli wkrótce skrupulatne katalogowanie pozostałości księgozbioru, liczącego 130 tys. druków i 4742 rękopisy hiszpańskie, 2086 łacińskich, 1886 arabskich, 532 greckie i 73 hebrajskie (Zarco Cuevas, 1924–1929) oraz podjęli starania o rewitalizację biblioteki (Il. 8–9) (Stam, 2001, s. 672–674).

Dzisiaj trudno jednoznacznie ocenić, co przesądziło o utracie tak imponującej kiedyś kolekcji biblioteki w Eskurialu. Wiele tomów, które przetrwały 3-dniowy pożar, zaginęło bezpowrotnie albo w trakcie planowanego przeniesienia księgozbioru do Madrytu, albo też podczas kolejnych lat niedostatecznej ochrony. Do najcenniejszych utraconych dzieł należą: pochodzący z XVI w. Kodeks Burbonów, Cancionero de Baena i dwa greckie, ilustrowane egzemplarze Nowego Testamentu.



II. 8. Pomieszczenie z katalogami bibliotecznymi w Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk

### Dzisiejsza działalność biblioteki

Mimo licznych przeciwności losu, *Regia Laurentina*, znajdująca się w kompleksie pałacowo-klasztornym Eskurialu, jest do dzisiaj jedną z najbardziej znanych bibliotek historycznych na świecie. Trzeba zaznaczyć, że nawet to, co pozostało z jej pierwotnego księgozbioru, robi nadal ogromne wrażenie. Biblioteka zawiera obecnie prawie 45 tys. druków datowanych na XV i XVI w. i ok. 5 tys. manuskryptów po arabsku, hebrajsku, łacinie i hiszpańsku (Rozmowa, 2013).

Dzisiejszą kolekcję biblioteki można podzielić na następujące działy: rękopisy, druki, inne dzieła (obiekty nieksiążkowe). Ocalałe po pożarze w 1671 r. rękopisy zostały przez ówczesnego opiekuna tej części księgozbioru, księdza Antoniego Marię Claret (który przekazał do biblioteki ok. 5 tys.), przeniesione do oddzielnego pomieszczenia. To posunięcie uchroniło kolekcję przed zniszczeniem w kolejnym pożarze w 1872 r., a ponadto zapewniło jej idealne warunki przechowywania (dzięki utrzymywaniu stałej temperatury i odpowiedniej wilgotności powietrza) (Stam, 2001, s. 672–674).

Wśród rękopisów znajdujących się w księgozbiorze biblioteki możemy wyróżnić rękopisy:

- łacińskie: w okresie świetności ponad 4 tysiące książek, obecnie pozostało 1370 woluminów, między innymi *Apokalipsa dynastii sabaudzkiej*, *Codex Aureus*, *Codex Ovetense* (Antolín, 1910–1923).

- greckie: obecnie 649 tomów (pod koniec XVI w. liczba ta wynosiła 1150). Jednym z cymeliów jest grecki rękopis „Elementów” Euclidesa, dato-



**II. 9.** Pomieszczenie do pracy naukowej w Real Monasterio de San Lorenzo. Fot. S. Sobczyk

wany na XI-XII w. Biblioteka zgromadziła różne wydania dzieł Archimedesesa, Arystotelesa, Ptolomeusza czy Herona oraz autorów średniowiecznych (np. kodeks arytmetyczny Boethiusa) (Revilla, 1936).

- hebrajskie: 76 woluminów (w okresie świetności kolekcja składała się ze 110 książek), do najważniejszych należy *Biblia de Arias Montano* (Llamas, 1994).

- arabskie: obecnie 2000 woluminów, do najcenniejszych dzieł należy *Koran* z kolekcji Muley Zaydan (Cano Ledesma, 1996–2004).

- kastylijskie: kolekcja 800 dzieł (Miguélez, 1917–1925). Na uwagę zasługuje fakt, że mimo pogardy dla tego „plebejskiego” języka, Filip II włączył niektóre rękopisy kastylijskie do księgozbioru biblioteki, doceniając ich znaczenie dla historii Hiszpanii. Do najcenniejszych rękopisów w tej kolekcji należą *Libro del la Monteria* Alfonsa IX i *Cronicas del reino di Castilla* Alfonso de Sabio. Szczególną wartość językową przedstawia natomiast tzw. Biblia kastylijska.

- inne: w zbiorach biblioteki znajdują się też rękopisy w innych językach, między innymi włoskim (80) (Llamas, 1994), katalońskim (50), francuskim (30), perskim (20), portugalskim (15), tureckim (10) (Zarco Cuevas, 1932) oraz pojedyncze egzemplarze w językach ormiańskim, niemieckim, nahuati (Stam, 2001, s. 672–674).

Katalogi rękopisów w poszczególnych językach są dostępne online.

Kolekcja starych druków liczy obecnie 40 tys. woluminów, w tym 600 inkunabułów (Rozmowa, 2013). W 2013 r. ukazał się 12 tom katalogu inkunabułów. Wśród paleotypów przeważają książki łacińskie, jak *De civitate* św. Augustyna (wydana w Rzymie w 1468 r.), *Biblia Valvanera* wydrukowana na cienkim pergaminie w 1478 r. w Wenecji, czy *Comprehensorium* pochodzące z 1475 r. z Walencji. Do rzadkości należy też hiszpańskie wydanie *Bajek* Ezopa (Saragossa, 1489; Alonso Turienzo, 1974). Istotny element księgozbioru stanowią dzieła autorstwa astronomów: Mikołaja Kopernika, Tycho Brahe czy Johannes Keplera. Szczególnie cennym drukiem jest znajdujące się w księgozbiornie biblioteki wydanie *De revolutionibus orbium celestium* z 1543 r. (data śmierci Kopernika). Oryginalne wydanie dwóch pierwszych praw Keplera datowane na 1609 r. (Heidelberg) potwierdza ich odkrycie przed rokiem 1618 (kiedy to astronom sformułował tzw. trzecie prawo Keplera) (Stam, 2001, s. 672–674; Guirau Cabas, Valle Merino, 2010–2013).

W zbiorach biblioteki znajdują się też cenne obiekty nieksiążkowe, które można pogrupować w następujące działy:

- kolekcja rycin: 7 tys. obiektów ok. 160 najznamienitszych europejskich artystów i 100 ilustratorów książek,
- kolekcja zdjęć: zebrana w 20 albumach oraz 300 zdjęć rozproszonych,
- kolekcja muzyczna: zawiera księgi z nutami i partytury (Rubio, 1976, 1982),
- archiwum: zbiór dokumentów przedstawiających historię, budowę i prace dekoratorskie klasztoru w El Escorial. Inwentarze są dostępne w pdf na stronie domowej biblioteki (*Archivos de Documentos*),
- kolekcja hagiograficzna: ok. 300 tzw. świadectw autentyczności wraz z relikwiami (*Las reliquias*, 2005),
- kolekcja monet i medali: 2322 obiekty (*Real colección*, 1994),
- kolekcja ksiąg rachunkowych: 213 ksiąg z okresu od XVI do XIX w.,
- dzieła artystów związanych z Eskuriałem (Rozmowa, 2013).

Część zbiorów została zdigitalizowana, kolekcje można także przeszukiwać korzystając z katalogu online (*Búsqueda en Catálogo*, b. d.).

## Podsumowanie

Monumentalny architektoniczny kompleks pałacowo-klasztorny Real Monasterio de San Lorenzo nie jest już dzisiaj aktywnym ośrodkiem studiów naukowych, a jedynie królewskim mauzoleum, pełnym pamiątek po przebrzmiałej świetności. Jego szare, ascetyczne mury stanowią świadectwo dawnego znaczenia hiszpańskich Habsburgów. Naukowcy mogą uzyskać dostęp do wybranych woluminów jedynie po otrzymaniu indywidualnej, pisemnej zgody.

**Bibliografia**

- Akiyoma, T. i in. (ed). (1996). *The dictionary of art*. T. 10. New York: Grove.
- Alonso Turienzo, T. (1974). Índice de incunables de la Real Biblioteca del Escorial y Biblioteca de la Comunidad de PP. Agustinos. *La Ciudad de Dios*, 187, 646–648.
- Antolín, G. (1910–1923). *Catálogo de los códices latinos de la Real Biblioteca del Escorial*. Madrid: Imprenta Helénica.
- Archivos de Documentos*. (b. d.). Pobrane 21 września 2015, z: <http://rbme.patrimoniacionacional.es/home/Bibliografia/Archivos-de-Documentos.aspx>.
- Bernhard, M. (2000). *Klasztory. Niezwykłe miejsca modlitwy i kontemplacji*. Warszawa: Diogenes.
- Búsqueda en Catálogo*. (b. d.). Pobrane 21 września 2015, z: <http://rbme.patrimoniacionacional.es/Busqueda-en-Catalogo.aspx>
- Cano Ledesma, A. (1996–2004). *Indización de los manuscritos árabes de El Escorial*. San Lorenzo de El Escorial: Ediciones Escorialenses.
- Denzler, G., Andresen, C. (2005). *Leksykon historii Kościoła*. Warszawa: „Świat Książki”.
- Guirau Cabas, J.M., Valle Merino, J.L. del (2010–2013). *Catálogo de impresos de los siglos XVI-XVIII de la Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo del Escorial*. Madrid: Editorial Patrimonio Nacional.
- Hopkins, A., Little, M., Owen, E. (red). (2009). *Madryt*. Warszawa: Wiedza i Życie.
- Komen, H. (2010). *The Escorial: Art and Power in the Renaissance*. New Haven: Yale University Press.
- Krüger, K. (2009). *Klasztory i zakony. 2000 lat kultury i sztuki chrześcijańskiej*. [Königswinter]: h.f.ullmann/Tandem Verlag; Ożarów Mazowiecki: Wydawnictwo Olesiejuk.
- Kubiak, E. (2008). Puste i Escorial na tle tradycji królewskich rezydencji klasztornych w Hiszpanii. W: J. Lileyko, I. Rolska-Boruch (red.), *Studia nad sztuką baroku i renesansu*. T. 9 (s. 57–70). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Las reliquias del Real Monasterio del Escorial: documentación hagiográfica* (2005). San Lorenzo de El Escorial: Ediciones Escorialenses.
- Llamas, J. (1994). *Catálogo de los manuscritos hebreos de la Real Biblioteca de San Lorenzo del Escorial. estudio publicado en la revista “Sefarad” y adaptado por el autor en tres fascículos para su uso en bibliotecas*. San Lorenzo de El Escorial: s.n.
- Miguélez, M. (1917–1925). *Catálogo de los códices españoles de la Biblioteca del Escorial: Relaciones históricas*. Madrid: Imprenta Helénica.
- Radecka, B. (2003). Filipowe dzieło. *Gazeta Wyborcza. Turystyka* (dodatek), 45, 8.
- Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial*. (b. d.). Pobrane 21 września 2015, z: <http://rbme.patrimoniacionacional.es/>
- Real colección de estampas de San Lorenzo de El Escorial* (1994). Vitoria-Gasteiz: Ephialte.

- Revilla, A. (1936). *Catálogo de los códices griegos de la Biblioteca de El Escorial*. Madrid: Imprenta Helénica.
- Rincón Álvarez, M. (2010). *La Bóveda de la Biblioteca Real*. San Lorenzo del Escorial: Ediciones Escorialenses.
- Ring, T. (1995). *International dictionary of historic places, Southern Europe*. Vol. 3. Chicago-London: Fitzroy Dearborn.
- (Rozmowa, 2013). Rozmowa z pracownikiem Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial, przeprowadził Sławomir Sobczyk dnia 29.12.2013 r.
- Rubio, S. (1976, 1982). *Catálogo del archivo de música del Monasterio de San Lorenzo el Real de El Escorial*. Cuenca: Instituto de Música Religiosa.
- Sancho J.L., García-Frías Checa, C. (2013). *Guide: Real Monasterio de San Lorenzo de El Escorial*. Madrid: Patrimonio Nacional (National Heritage).
- Santos, C. (1984). *Os monges de S. Jerónimo em Portugal na época do renascimento*. Lisboa: Instituto de Cultura Portuguesa.
- Stam, D.H. (2001). *International dictionary of library histories*. Vol. 2. Chicago-London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Stratton-Pruitt, S. (2007). Imperial Designs: The Decoration of the Library of the Escorial. *Hispanic Research Journal*, 8, 389–408. DOI: 10.1179/174582007X245276
- Walkusz, J. (red.) (1993). *Encyklopedia katolicka*. T. 6. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Zarco Cuevas, J. (1932). *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca de El Escorial: se incluye también el de los fragmentos latinos que se omitieron en el general de la misma Biblioteca*. Madrid: Tipografía de Archivos.
- Zarco Cuevas, J. (1924–1929). *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca de El Escorial*. Madrid: s. n. Pobrane 15 lutego 2016, z: <http://rbme.patrimonionacional.es/getdoc/73de8ed7-6cfd-470c-bc63-5010587528af/Catalogo-de-Ms--CASTELLANOS-I--PROLOGO---J--Zarco.aspx>

### Sławomir Sobczyk

#### *Regia Laurentina Library in El Escorial. Echoes of past splendour of the Spanish court*

#### Summary

The Real Monasterio de San Lorenzo monastic and palace complex was built in El Escorial as a tribute to St. Lawrence, to commemorate the victory over the French in the battle of Saint-Quentin of 1557. Originally, it served a dual function – as a research centre on the Counter-reformation and the Spanish Royal Family necropolis. One of the essential elements of the monumental building is the Regia Laurentina Royal Library, which under its founder's (King Phillip II) assumptions was meant to rival the Vatican Library.

This work explores the origins, history and current collections of the El Escorial's library. Nowadays, the place itself is a unique museum of books. Although the library no longer fulfils its original purpose, it remains an evidence of the former glory of the Royal Court of Spain.

**Keywords:** Royal Library, Real Monasterio de San Lorenzo, El Escorial, Library of El Escorial, renaissance library

